

РЕЦЕНЗИЯ

За труда „ОБКОВИ НА НАПРЕСТОЛНИ ЕВАНГЕЛИЯ ОТ
БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ /XVI- XVIII век/

От Нона Кръстева Петкова“

За присъждане на образователната и с научна тепен „доктор“

Рецензент проф. д-р Елена Генова

Проявяваният интерес към обковите на напрестолни евангелия от изследователите – български и чуждестранни - е траен и последователен. Публикациите не са малко като брой, но обобщаващите изследвания са рядкост. Повечето паметници, които не са много на брой, особено от ранното християнство и Средновековието, са включени в общи изследвания върху изкуството от дадена епоха. В самостоятелните публикации на отделни паметници се откриват неизяснени въпроси и проблеми, които предпоставят последващ интерес. Това е заявила и в своето изследване докторантката Нона Петкова. Ето защо намираме, че темата е дисертабилна и напълно навременна с оглед на липсата на обобщаващ труд този вид артефакти и опит за изясняване на недоразвити теми и проблеми.

Представеният труд обхваща 202 с. текст, включително използвана литература, 33 илюстрации онагледяващи и обясняващи текста, подробен научен каталог на 24 паметника и албум представящ обектите на изследване, както и много детайли от тях /59 бр./Изследването е структурирано в Увод, пет глави и заключение.

Уводът авторката е посветила на цялостно представяне на обекта на изследване – напрестолното евангелие – най-важната литургична книга в православието и мястото ѝ и функциите в богослужебното действие. Разглежда възникването и развитието и функционирането на ритуала в най-ранните векове, същинския византийски средновековен и късносредновековен период. Отделя значително внимание на проблема за традицията на обковаването, свързана не само богатата и пищна украса на свещения предмет, но и с неговото символично значение и функция. Тук ще обърне внимание на страниците посветени на изследването на типовете обкови, което се прави така последователно за първи път. Макар и да съм правила опити в свои публикации, така ясно систематизирани са само в

труда на Нона Петкова. В Увода важен елемент е аргументирането на хронологичния обхват на изследването. Според Петкова това е периодът от XVI до XVIII век. Средновековни паметници по българските земи липсват, макар тя умело да представя предпоставките за развитието на този вид църковна утвар, свързан със скрипториите и скъпите поръчки на владетелите.

Много коректно са представени авторите и проучванията по темата, като особено ценен е изводът в края на този текст, че всъщност и до днес е значително слаб интересът към обковите на евангелия, за сметка на другите видове църковни утвари и произведения от метал, като например обковите/ризниците на икони.

Първа глава е посветена на типологията и иконографията на обковите на евангелия във византийската и поствизантийската традиция. До момента не са правени опити за систематизация на обковите по този признак. Авторката разграничава три основни типа като: едносъставни, многосъставни и обкови-кутии, като последния тип не е бил идентифициран и проучван изобщо. Във втория и третия тип тя отграничава и два подтипа. За да изведе тази систематизация докторантката привлича като примери изключително много паметници, като ползва огромен масив от литература, в който прави впечатление преобладаващите най-нови заглавия. Много подробно са анализирани артефакти от византийския и поствизантийския период, от големи световни музейни колекции, манастири на Света гора и Синай, арменски и грузински паметници и пр.

Систематизирането на иконографията започва отново от раннохристиянския /VI век/ и същинския византийски период, както и паметниците от поствизантийската епоха в разглежданите векове. Коментирани са основните иконографски модели, възникването и развитието им, както и тяхната символика и богословска интерпретация, честотата на употребата им и продължителността на „живота“ им.

Втора глава е посветена на паметниците на Софийското златарство от XVI- XVIII век. Текстът започва с едно подробно, но точно премерено изследване на контекста, в който се развива и функционира златарството. Градът е представен във всичките му аспекти – градоустройствен, икономически, търговски, религиозен. Изследвани са и анализирани множество публикации по въпроса, цитирани са архивни османотурски документи, някои от които и непубликувани до момента. Например

проблема за новомъченичеството през XVI век. Пространен е и текстът за формирането, развитието, характера и начина на функциониране на еснафите. Издирени са в най-различни видове документи и върху самите паметници имената на софийски златари.

В следващия текст са идентифицирани и разгледани подробно съхранените паметници/окови на евангелия – пет на брой. Тъй като това са най-известните, публикувани и изследвани обкови, многократно описвани от авторите, прави впечатление умението на Нона Петкова да превърне описанието във внимателно и точно наблюдение и да забележи и малки детайли. Едно от точните наблюдения е констатацията за отсъствието на орнамент в обковите на Матей Златар, както и в останалите софийски паметници.

Прави силно впечатление, че авторката не засяга проблема за школа при софийското златарство съвсем умишлено, което изразява нейното отношение. Тя продължава тази линия и в останалите глави на труда си, засягащи чипровските, врачанските и златарите от Бачковския център. Има резон в нейните разсъждения по въпроса. Приносен в труда е и предатирането на Кремиковското евангелие с изключително точния анализ стилового и пластичното изпълнение на двете корици. Преподвързването на евангелието в началото на XVIII век и преместването на оригиналния обков от края на XVI век върху засдната корица. Много точни са наблюденията и върху пластиката и стилът на Драгалевския обков.

В Третата глава , посветена на чипровското златарство авторката отново прави един блестящ анализ на контекста – Чипровци от епохата и двата основни фактора – католичеството и рударството. Тук отделя по-голямо внимание на проблема за школата, в контекста на най-обемните и сериозни публикации на Иван Сотиров. Бих казала, че в никакъв случай не са пресилени нейните подозрения към стремежа на този автор да присъедини към продукцията на Чипровското златарство огромен брой паметници на църковните утвари, включително и обкови на евангелия. Самата тя приканва, призовава към внимателен подход към паметниците на балканското златарство от този период, които имат много общи черти, но и значителни отлики помежду си.

Нона Петкова прави опит и за развенчаване на много от митовете за Чипровското златарство като град или село е Чипровци, Сребрил махала, чипровските чаши и дубровнишките търговци и пр.

Достойнството на този текст е извеждането на особеностите на чипровските произведения. Като чипровски са представени подписаните и датирани 10 творби – кръстове, обкови на евангелия, дарохранителници и жезъл, чаша. Към тях авторката присъединява още два напърестолни кръста от Врачанско, Дечанският кивот от 1626 г., два обкова на евангелия и една рипида от манастира Крушедол в Сърбия, две мощехранителници от манастира Тисмана и манастира Снагов в Румъния. Към проучването на обковите на евангелия са привлечени още два паметника – неподписани, но датирани – обковано евангелие от църквата „Св. Ап. Петър и Павел“ в Търново и от храма на манастира „Св. Прор. Илия“ в Тетевен. Съвсем резонно авторката изтъква, че тези неподписани творби притежават характерни за Чипровския златарски център белези. Изведени са и формулирани осем основни характеристики, които включват конструкцията на обкова, сложни иконографски програми, владееенето на различни златарски техники, пластическото изпълнение на човешките фигури, структура на изобразителното пространство, пластично и стилово многообразие, орнаменталната система. Именно на тази орнаментална система и нейният произход обръща по-задълбочено внимание авторката.

В този текст трябва да обърнем внимание и на стремежа на докторантката за пълнота на изследването да се обърне към преразглеждането на някои проблематични моменти, които битуват в публикациите досега.

Разглеждането на паметниците е хронологично, тъй като всичките са датирани. Обковът от Търново и този от Тетевен и преди са разглеждани в обсега на чипровското златарство. Интерес представляват двата богато украсени обкова от манастира Крушедол в Сърбия, датирани в 1656 г.

Прави силно впечатление прецизният и обстоен анализ на изображенията, надписите и стилът на обкова от търновския храм. Интерпретирането на връзката му с други чипровски произведения води до интересна авторова хипотеза за контактите между Търновската митрополия и чипровските златари. В текста за един от най-представителните чипровски обкови – този от Черепиш – ще открийм анализа на много рядко изобразяваната сцена Въздвижение на Честния кръст и аргументите за нейната поява върху обкова на евангелието. Предложената от авторката хипотеза за връзката ѝ с обновлението на храма в Черепиш е много обстойно и достоверно представена.

Можем да отбележим много точните и интересни наблюдения върху стила на изпълнение и пластиката на обкова на Франко Марканич, изпитващи както западни влияния, така и влияния на златарството от Влашките земи.

Четвърта глава е посветена на паметниците на Врачанското златарство от XVII век. Обособяването на тази глава има иновативен характер, тъй като някои автори възприемат златарския център като придатък на Чипровци/Иван Сотиров/. Поддържаната от Нона Петкова теза е за вторият по значимост златарски център във Враца след Чипровци. Влиянията между двата центъра са очевидни, но индивидуалността на врачанските произведения е безспорна. Обект на изследване са пет обкова на евангелия. Всичките споделят общи характеристики, които ги обединяват в група, представляваща устойчива традиция във Врачанския златарски център. И петте обкова са много подробно анализирани от авторката, с внимание към най дребните детайли, коментирани са известни факти от тяхната история на създаването им.

В пета глава се разглеждат най-многобройните паметници от изследвания период и най дискуссионния въпрос за наличието на златарски център в района на Пловдив и Бачковския манастир. Така е възприето наименованието в последните изследвания .Основният отличителен белег е използването на техниката на филигранния емайл. Обковите са осем на брой и датират от втората половина на XVII и първата половина на XVIII век. Въз основа на някои различия между тях авторката ги диференцира в три групи, отличаващи се чрез техниката си на изпълнение. Последната група представя типологически обковите-кутии, които до този момент не са проучени.

Изследването завършва със Заключение, в което са обобщени разглежданите основни проблеми и представени авторови тези.

Неизменна част от дисертационния труд е обемната използвана литература на български и английски език, както и подробният научен каталог, който дава подробно описание на паметника, точно предаване на надписите и библиография към тях. Съпътстваща част към каталога е и албумът, илюстриращ в детайли произведенията.

Още един път ще отбележа изключително задълбоченото и обхватно изследване с много точни анализи и хипотези. Бих препоръчала текста за

публикация, за да влязат в научно обръщение редица корекции и нововъдения направени от авторката.

Отново ще подчертая достоинства на авторката както в издирвателската и събирателската работа, аналитичният поглед към проблемите и блестящите анализи предадени ясно и отчетливо с много добър стил и език.

Представеният автореферат отразява коректно структурата и съдържанието на текста, а списъкът с публикацииите в престижни научни издания са напълно достатъчни за защита на дисертационния труд.

Отчитайки достоинства на представения труд и неговите научни приноси, предлагам на научното жури да присъди образователната и научна степен доктор на Нона Кръстева Петкова.

/проф. д-р Елена Генова/